

**

*0: EK

*1: 2008-2009

*2:

*3: WordXP

*4: Bijzondere vergadering

*5: Dinsdag 7 oktober 2008

*6: 16.30 uur

**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 73 leden, te weten:

Asscher, Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Biermans, Van Bijsterveld, de Boer, Böhler, Broekers-Knol, Doek, Dölle, Van Driel, Dupuis, Duthler, Eigeman, Elzinga, Engels, Essers, Franken, Goyert, De Graaf, Haubrich-Gooskens, Hendrixx, Hermans, Hillen, Ten Hoeve, Hofstra, Holdijk, Ten Horn, Huijbregts-Schiedon, Janse de Jonge, Van Kappen, Klein Breteler, Kneppers-Heijner, Koffeman, Kox, Kuiper, Lagerwerf-Vergunst, Laurier, Leijnse, Leunissen, Van der Linden, Linthorst, Meindertsma, Meulenbelt, Meurs, Noten, Peters, Puffers, Quik-Schuijt, Reuten, Rosenthal, Russell, Schaap, Schouw, Schuurman, Slager, Smaling, Strik, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Thissen, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Vliegthart, De Vries, De Vries-Leggedoor, Werner, Westerveld, Willems en Yildirim,

en de heer Balkenende, minister-president, minister van Algemene Zaken.

**

Bijzondere plenaire zitting ter gelegenheid van het 25-jarig Eerste Kamerlidmaatschap van prof. dr. ir. E. Schuurman.

*N

De voorzitter: Ik heet de minister-president en de andere leden van onze Koninkrijksregering van harte welkom.

Deze zitting staat in het teken van het 25-jarig Eerste Kamerlidmaatschap van prof. dr. ir. Egbert Schuurman. Het bijzondere karakter van deze zitting maakt dat ik ook graag de echtgenote en verdere familie van de jubilaris bij mijn welkomstwoord betrek.

Collega Schuurman, uzelf zou de eerst zijn om op te merken dat het toch wat merkwaardig zou zijn om u, lid van de Kamer, speciaal welkom te heten in een bijzondere zitting van diezelfde Kamer. Ik zou daarom willen zeggen: fijn dat u er ook bent.

Collega Schuurman, op 13 september 1983 trad u toe tot deze Kamer. Uw maidenspeech vond kort daarna plaats bij de algemene politieke beschouwingen. Eén van uw meest recente optredens was eveneens bij de algemene politieke beschouwingen, namelijk die van vorig jaar. De

vele jaren die daartussen liggen, maken de samenhang en de consistentie in uw bijdragen opvallend.

In 1983 waarschuwde u voor een terugkeer naar economische individualisering, naar een maatschappij waarin ieder voor zichzelf moet zorgen. U pleitte voor een principiële bezinning op de taken van de Staat, met prangende aandacht voor het zwakke, het misdeelde, de ontheemden en de vreemdelingen. Vorig jaar, in 2007, prees u het verlaten van een doorgesloten individualisering in ruil voor het samen, voor gemeenschapszin. In beide betogen klinkt uw welbekende visie door op de soevereiniteit in eigen kring in combinatie met de oproep tot solidariteit.

U verwoordde uw opvattingen de afgelopen 25 jaar niet alleen met bestendigheid, maar ook met principiële overtuiging, navenante vastberadenheid en passie. Daarbij, collega Schuurman, u bent te veel politicus om dogmatisch te zijn, en te wijs om al te eigenwijs te zijn.

Collega Schuurman, u hebt in de afgelopen 25 jaar vijf voorzitters van deze Kamer meegemaakt. Ik noem de heren Steenkamp, Tjeenk Willink, Korthals Altes en Braks. U hebt drie premiers meegemaakt, alsook de kabinetten Lubbers I, II en III, Kok I en II en Balkenende I, II, III en IV. U zou wellicht met gepaste trots melding kunnen maken van het feit dat u het reilen en zeilen van maar liefst negen kabinetten hebt meegemaakt. Daarbij moet gezegd dat bij die negen aantikt de snelheid waarmee de laatste vier kabinetten elkaar opvolgden. De huidige minister-president -- ik ken hem enigszins -- zou vermoedelijk in dit kader willen toevoegen: en daar is enige dankbaarheid op zijn plaats, mijnheer Schuurman.

25 jaar lidmaatschap van deze Kamer is als zodanig al bijzonder, maar u bent daarenboven 25 jaar fractievoorzitter: eerst voorzitter van de RPF-fractie, vervolgens van de GPV/RPF-fractie en sinds 2001 van de fractie van de ChristenUnie. Een 25-jarig fractievoorzitterschap is uniek in de geschiedenis van de Eerste Kamer. Wij maken derhalve nu deel uit van een gebeuren met enig historisch gewicht. Het zilveren ambtsjubileum getuigt niet alleen van een kwart eeuw vertrouwen van de politieke partijen waar u zich aan verbond en van de diverse fracties in u, maar evenzeer van uw geloof in de parlementaire democratie, uw toewijding aan de publieke zaak en uw verbondenheid met het wel en wee van Nederlanders in ons Koninkrijk.

Gedurende uw lidmaatschap van deze Kamer hebt u welhaast alle beleidsterreinen in uw portefeuille gehad. Alleen op financieel terrein hebt u zich nooit begeven, zo gaf u aan bij de algemene politieke beschouwingen van vorig jaar. Dit weerhield u er niet van om toen al uit te spreken dat het in de tijd van flitskapitaal en ondoorzichtige financiële producten waarop toezichhouders geen greep hebben, hoog tijd werd om daar iets aan te doen, zeker gelet op de globalisering. Haast profetische woorden in het licht van de financiële crisis die de wereld op dit moment in haar ban

houdt. Mogelijk ligt in de portefeuille financiën toch voor u nog een verdere uitdaging.

Twee terreinen waarvan wij u beter kennen, wil ik vandaag kort belichten. Ik begin met deze Kamer en uw verwantschap daarmee. U bent de overtuiging toegedaan dat deze Kamer in het Nederlandse staatsbestel een instituut met toegevoegde waarde is. Niet ondanks, maar juist vanwege die overtuiging laat u niet na te benadrukken dat er steeds ruimte is en moet zijn voor bezinning op haar functioneren. Menigmaal hebt u gewaarschuwd voor een Eerste Kamer die haar eigen karakter onvoldoende bewaakt en bewaart. Het is niet alleen de Kamer zelf, maar ook de regering die daarbij bedreigend kan zijn. Kenmerkend is dat de twee door u aangevraagde interpellatiedebatten de Eerste Kamer betroffen.

In 1990 interpeleerde u minister-president Lubbers over de staatsrechtelijke taak en plaats van deze Kamer. De minister-president had aan het einde van de algemene politieke beschouwingen gesuggereerd dat de Eerste Kamer wetsvoorstellen niet op politieke grond zou moeten verwerpen. In uw interpellatie kwalificeerde u de suggestie van de minister-president als "ongegrond en oppervlakkig".

Uw volgende interpellatie trof minister-president Kok over de rol van de Eerste Kamer bij de kabinetscrisis na de "Nacht van Wiegel" in 1999. Die interpellatie was mede ingegeven door uw waarneming dat de kabinetscrisis in de ogen van velen schade had toegebracht aan het aanzien van de politiek in het algemeen, en die van de Eerste Kamer in het bijzonder. U weigerde mee te gaan met het beeld dat de kabinetscrisis deze Kamer verwijtbaar zou zijn. Uw vragen betroffen onder andere de politisering van kabinetswege door verkapt het machtswoord te spreken bij de grondwetswijziging en de dwang tot binding aan het regeerakkoord. Dit alles gerelateerd aan de positie van deze Kamer, die naar uw opvatting in een oneigenlijke rol werd gedrongen.

De tweede specifieke betrokkenheid die uw werkzaamheden in deze Kamer tekent, is die bij de Nederlandse Antillen en Aruba. Uw 25-jarig Kamerlidmaatschap loopt parallel met het 25-jarig lidmaatschap van de vaste commissie voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken, waarvan u zeven jaar, van 1999 tot en met 2007, het voorzitterschap bekleedde.

De rode draad in uw bijdragen aan de debatten over de overzeese gebieden is uw roep om helderheid in beleid, effectiviteit in de probleemaanpak en daadkracht en inventiviteit van de Nederlandse regering of, in uw eigen, herhaaldelijk geuite bewoordingen: geen pappen en nathouden. U deed dit niet vanuit distantie en scepsis, maar juist vanuit invoelingsvermogen en verantwoordelijkheidszin. De koninkrijksbanden zijn u dierbaar. U gelooft, mijnheer Schuurman, niet alleen in het hemels koninkrijk, maar ook in dat andere.

Het gezag van een parlementariër wordt in het algemeen nog wel eens verward met of gemeten aan diens bekendheid in het land. Het gezag van een lid van deze Kamer binnen deze

Kamer wordt echter bepaald door zijn of haar optreden in en vanuit dit huis. Daarbij fungeren ervaring en worteling in de samenleving als voedingsbodem. Uw lange maatschappelijke carrière heeft die functie ook vervuld.

U hebt inmiddels uw bijzondere hoogleraarschap Reformatorische wijsbegeerte in Delft, Eindhoven en Wageningen beëindigd. Bij uw afscheidsrede in Wageningen in september 2007 sprak u over de ruimte voor gezamenlijke cultuurkritiek van christenen en moslims, met als invalshoek de wederzijdse houding tegenover technologie. Complexe samenhangen onderkennen en vanuit een waardeoriëntatie normatieve kaders stellen; u bent steeds herkenbaar, in en buiten de politiek. De politiek, die zich in uw woorden bij de algemene beschouwingen in 1990, niet mag "kenmerken door een gezapig pragmatisme, maar door een inspirerende, moed- en hoopgevende strijd. Niet de korte termijn en de oppervlakte -- de volgende verkiezingen -- dienen de voorkeur te hebben, maar de lange termijn en de diepte." Ware woorden, die u ook zichzelf 25 jaar lang hebt voorgehouden en die ongetwijfeld een bijzondere dimensie hebben gekregen nu uw partij deel uitmaakt van de regering.

Beste Egbert, het is mij, als voorzitter van de Eerste Kamer, werkelijk een groot genoegen om jou namens alle collegae van ganser harte te feliciteren met jouw zilveren ambtsjubileum. Ik dank je voor jouw kennis, kunde, betrokkenheid en collegialiteit, waarbij ik tevens wil melden dat de medewerkers van onze Kamer jou een warm hart toedragen. Onze dank aan jou druk ik graag uit door overhandiging van het geschenk dat alle parlementariërs mogen ontvangen die na hun zilveren ambtsjubileum vijftiengemaal de Gouden Koets op Prinsjesdag voorbij hebben zien trekken. Het is namelijk de zilveren koets.

Egbert, jouw allereerste woorden in deze zaal waren: "Dank u wel, mijnheer de voorzitter". Mijn laatste woorden in mijn bijdrage nu zijn: Dank u wel, mijnheer Schuurman.

**

(Applaus)

De voorzitter overhandigt het genoemde geschenk, alsmede een boeket bloemen, aan de heer Schuurman.

*N

Minister Balkenende: Mevrouw de voorzitter. Vandaag vieren wij het heuglijke feit dat prof. dr. ir. Egbert Schuurman vijftiengemaal lid is van deze Kamer. En wat gebeurt er op deze bijzondere dag? Het kabinet wordt, zoals men ziet, in de bloemetjes gezet! Ik had het best goed gevonden als een van de bloemstukken op de regeringstafel bij de heer Schuurman was neergezet, maar wij stellen het op hoge prijs dat de bloemstukken nu hier staan. Wij hopen dat dit voorbeeld bij de algemene politieke beschouwingen zal worden gevolgd!

Sinds 1983 is professor Schuurman senator, aanvankelijk voor de RPF en sinds 1999 namens de ChristenUnie. Hij is al die jaren ook fractievoorzitter geweest, waarmee hij de langst zittende fractievoorzitter in de geschiedenis van de Eerste Kamer is. Dit is dus uniek.

Bijzonder is evenzeer dat de heer Schuurman in de afgelopen vijftienvijf jaar zitting heeft genomen in bijna elke Kamercommissie, met uitzondering van de vaste Eerste Kamercommissie voor Financiën. Wij mogen hem dus met recht een echte generalist noemen.

De heer Schuurman heeft de rol van de Eerste Kamer binnen ons parlementaire bestel altijd buitengewoon serieus genomen. Zo is hij, samen met Frederik Carel Gerretson van de CHU, het enige Kamerlid in de naoorlogse geschiedenis aan wie tot tweemaal toe verlop is verleend tot het houden van een interpellatie. De voorzitter wees daar al op. Beide keren ging het daarbij om de rol en de staatsrechtelijke plaats van de Eerste Kamer. Zijn eerste interpellatie was in 1990. Aanleiding was de opmerking van de toenmalige minister-president Lubbers tijdens de algemene beschouwingen dat de Eerste Kamer wetsvoorstellen niet op politieke gronden zou moeten verwerpen. Als interpellant voelde de heer Schuurman de heer Lubbers over deze opmerking stevig aan de tand. De boodschap is, zo heb ik wel gemerkt, overgekomen.

De laatste keer, wij schrijven juni 1999, werd minister-president Kok opgeroepen. De heer Schuurman ondervroeg hem over de rol van de Eerste Kamer bij de kabinetscrisis na de beruchte "Nacht van Wiegel". Senator Schuurman houdt de premiers in dit land nauwlettend in de gaten. Ik beschouw mijzelf dus als een gewaarschuwd mens.

De heer Schuurman verstaat het vermogen tot reflectie, binnen en buiten deze Kamer. Dat heeft hij in de afgelopen vijftienvijf jaar in deze "chambre de reflection" zonder meer bewezen. Maar ook buiten deze historische muren heeft hij laten zien dat hij niet meezingt in het koor dat de waan van de dag bezingt. Integendeel zelfs. De heer Schuurman is een man van verdieping en bezinning. Als bijzonder hoogleraar reformatorische wijsbegeerte heeft de heer Schuurman jarenlang college gegeven aan de studenten van de TU Delft, de Technische Hogeschool in Eindhoven en de Wageningen Universiteit. Generaties studenten heeft hij wegwijs gemaakt in de geheimen van de reformatorische wijsbegeerte. Terecht -- en dat vond ik een feit van grote betekenis -- heeft hij ook gesproken over "Soevereiniteit in eigen kring", een buitengewoon belangrijk leerstuk. De heer Schuurman en ik weten dat die kringen naar hun aard en roeping soeverein en enkaptisch vervlochten zijn door de transcendente worteleenheid. Dat kan niet genoeg worden benadrukt, ook vandaag.

Het is een genoegen om van de inzichten van de heer Schuurman kennis te nemen. Dat geldt voor zijn geschriften, dat geldt voor de colleges aan zijn studenten, dat geldt voor zijn politieke werk, maar dat geldt ook in de persoonlijke sfeer. Ik

refereer nu aan het jaar 1996, toen wij samen met elkaar optrokken bij een congres aan de Potchefstroom Universiteit in Zuid-Afrika. Een week lang met elkaar optrekken, lezingen houden, met mensen spreken is buitengewoon interessant en genoeglijk. Niet alleen de inhoud van zijn woorden, maar ook de persoonlijke contacten met de heer Schuurman heb ik buitengewoon op prijs gesteld. Het toeval wil dat ook collega Rouvoet die week daar aanwezig was. Dat scheidt toch weer een band die ook vandaag zichtbaar wordt gemaakt.

Professor Schuurman is een buitengewoon productief man. De hoeveelheid publicaties waar zijn naam onder staat, is zonder meer indrukwekkend. De rode draad in zijn oeuvre is de relatie tussen ethiek en technologie. Schrijven en nadenken over techniek gaan hem goed af. Techniek en uitvoering is een ander verhaal. Uit betrouwbare bron heb ik vernomen dat de heer Schuurman niet gezegend is met twee rechterhanden.

Senator Schuurman. Ik wil u graag namens het kabinet van harte feliciteren met uw vijftienvijf jubileum als lid van deze Kamer. U hebt al die jaren een belangrijke bijdrage geleverd aan de Nederlandse samenleving en de Nederlandse politiek. Ik wens u toe dat u dit in goede gezondheid nog lang kunt blijven doen, vergezeld van Gods zegen.

Voorzitter. Dat was wat ik wilde zeggen tegen professor Schuurman. Waardering voor het werk, dankbaarheid dat hij zo lang meedraait en doorgaat in de Nederlandse politiek.

Wij proberen hier zo lang mogelijk te blijven, alleen moeten collega Hirsch Ballin en ik deze Kamer straks verlaten, omdat wij president Venetiaan van Suriname zullen ontvangen en een gesprek met hem zullen hebben. Ik vraag derhalve om verontschuldiging wanneer wij eerder weg moeten. Wij zullen kijken hoe lang wij nog kunnen genieten van het mogelijke betoog van professor Schuurman. Mochten de heer Hirsch Ballin en ik weg zijn, weet dan, mijnheer Schuurman, dat vicepremier Rouvoet de honneurs zal waarnemen. Hij doet dit volgaarne, zo fluistert hij mij nu in.

(Applaus)

*N

De heer Schuurman (ChristenUnie): Mevrouw de voorzitter. Ik beleef dit moment wel als heel bijzonder. Vijftienvijf jaar geleden, toen ik begon, had ik nooit gedacht dat ik dit vijftienvijf jaar zou volhouden. U hebt gezegd dat ik vijftienvijf jaar gefunctioneerd heb als fractievoorzitter. Voor de echte kenners is wel duidelijk dat dit vrij gemakkelijk gaat als je een eenmansfractie vormt! Dat zeg ik, niet om het bijzondere karakter ervan weg te wuiven, maar om het nog eens te onderstrepen.

Mevrouw de voorzitter. Ik ben eigenlijk wel blij dat u hebt opgemerkt -- ook de minister-president heeft dat gedaan -- dat ik de portefeuille van financiën nooit behartigd heb. Dat wil niet

zeggen dat ik niet van geld houd, maar ik heb altijd het idee gehad: men maakt het onnodig ingewikkeld, zo ingewikkeld dat ik het heel vaak niet kon volgen. Ik meen dat ik daarin vooral ook de laatste dagen jammer genoeg gelijk heb gekregen.

Mevrouw de voorzitter. U memoreerde ook aan mijn band met de Nederlandse Antillen. Ik voel mij dan ook zeer vereerd dat de gevolmachtigde ministers van de Nederlandse Antillen en Aruba hier vanmiddag aanwezig kunnen zijn. De distantie binnen het Koninkrijk is er voor mij niet.

Tegenwoordig zeggen sommigen wel dat je trots moet zijn op Nederland, maar ik vind altijd dat je trots moet zijn op ons Koninkrijk. Ik voel mij dus zeer vereerd dat ook de gevolmachtigde ministers vanmiddag aanwezig hebben willen zijn.

De minister-president heeft prachtige woorden gesproken, evenals onze voorzitter. Deze woorden zijn eigenlijk te mooi om te corrigeren en dat wilde ik dus verder ook maar laten; ik neem ze dankbaar in ontvangst. Inderdaad, mijnheer de minister-president, een gewaarschuwd man telt voor twee. Ik heb telkens gedacht: wanneer zou ik de minister-president eens kunnen interpellieren? En ik blijf natuurlijk attent.

Ik stel het zeer op prijs dat ik ook even de gelegenheid krijg om terug te kijken. Ik zal dat niet al te zwaarwichtig doen. Als het zover is dat je vijftienvijf jaar lid bent van de Kamer, denk je: het gaat allemaal heel snel. Na vijftienvijf jaar krijg je een cadeau: een zilveren miniatuur gouden koets. Dan denk je: bij het volgende jubileum, als je vijftig jaar hier zit, krijg je blijkbaar een miniatuur gouden koets. Ik heb de laatste tijd teruggekeken en daarbij vallen mij een paar dingen op. De eerste dag, 13 september 1983, werd ik hier 's morgens om half elf begroet door een vrij groot gezelschap heren die koffie dronken en daarbij ook cognac gebruikten. De sigaren waren ook nog veelvuldig in gebruik; het sigarenkastje in de hal getuigt daar nog altijd van.

Van die eerste dag herinner ik mij ook nog dat, toen wij de nieuwe voorzitter, professor Steenkamp, hadden gekozen, diens eerste daad was -- dit om het gewicht van het Kamerlidmaatschap te onderstrepen -- ons allemaal te verzoeken, zo snel mogelijk het gebouw te verlaten, want er was een bommelding. Wat ik mij ook herinner van de eerste tijd, is dat de Kamerleden bijna altijd op hun zetels zaten en 's avonds na afloop vaak nog een uurtje nableven, en vaak ook nog wel langer. Zij werden dan door de Kamerbewaarder gewaarschuwd om de Kamer te verlaten, want de deuren gingen op slot. Sinds de individualisering heeft toegeslagen in de jaren negentig is dat hier in de Kamer niet meer het geval.

Ik herinner mij ook dat in die tijd, toen ik pas Kamerlid was, het Kamerlidmaatschap door het publiek als een nogal gewichtige aangelegenheid werd gezien. Mensen tikten je op de schouder en zeiden: je denkt er toch wel aan dat je niet stemt voor de huurwaardeforfaitverhoging? Er was bij ons in Breukelen een man die ik ontzettend vaak

tegenkwam. Hij had een bepaalde actie op touw gezet. Hij wilde dat heel Nederland weer aan de roomboter ging. Hij had als motto: de margarine de wereld uit, te beginnen uit Nederland. Hij had daarvoor een keur van argumenten. Aanvankelijk moest ik daar niet zoveel van hebben, maar omdat hij maar aanhield, gaf ik hem op een gegeven moment gelijk. Hij heeft toen een brief geschreven naar minister Braks, met het verzoek om eindelijk eens iets te doen het te grote gebruik van margarine. Nederland zou weer aan de roomboter moeten. Ik heb niet begrepen dat minister Braks daar toentertijd erg van onder de indruk was.

In die tijd kon ik af en toe gebruik maken van de diensten van een excellente chauffeur. Het was een oud-student van mij, André Rouvoet, die hier nu zit als excellentie. Je hebt er ook wel 25 jaar voor nodig om die gang te maken.

Een heel belangrijk moment in de geschiedenis van de Eerste Kamer -- velen zullen zich daarover verbazen -- was de introductie van de computer. Vanzelfsprekend hoorde ik in 1987 bij de eerste 17 leden die het experiment aangingen om de computer te introduceren. Het ging over hoge bergen om contact te krijgen met het rijksinformatiesysteem in Apeldoorn. Er waren vele mislukkingen. De meeste Kamerleden werden omgeven door vele secretaressen en hadden er dus geen behoefte aan, maar nog meer Kamerleden zagen er helemaal niets in. Zij dachten dat het te maken had met een of andere hype van de dag. Overigens verkeerden deze pessimisten wel in goed gezelschap, want de vader van de computertechniek, Norbert Wiener en Albert Einstein -- die u ook allemaal wel kent -- waren het met elkaar erover eens geworden dat er in de wereld niet meer ruimte was dan voor vijf computers, want computers zouden veel te duur zijn. Ik heb het nu over computers met een geheugen dat kleiner is dan het geheugen van de personal computer die wij inmiddels allemaal op ons bureau hebben staan. Wij mensen, ook de groten der aarde, kunnen ons wel heel gemakkelijk vergissen. En dat doen wij in de politiek ook nog al eens. Het is uitermate moeilijk om voorspellingen te doen. Als ik alle politieke thema's van de afgelopen 25 jaar zou nalopen, zou u dat meteen met mij eens zijn. De tijd ontbreekt mij, maar ik heb aan debatten over al die politieke thema's meegedaan. Laat ik er een paar uit halen: de ineenstorting van het Sovjetrijk, het probleem van het terrorisme dat opkomt, de afschaffing van de apartheid en globalisering. Dit zijn allemaal ontwikkelingen die niet altijd te voorzien waren. Als wij kijken naar de maatschappelijke situatie, dan hebben er helemaal grote veranderingen plaatsgevonden. Het was in de jaren tachtig dat studenten, als zij waren afgestudeerd, nauwelijks een functie konden krijgen. Ik zag ze dan heel vaak terug bij de colleges filosofie, terwijl zij hun bul al hadden. Dat vond ik natuurlijk niet erg voor hen, want dat was beter dan het voeren van onverantwoorde acties, wat in die tijd ook veel voorkwam. Het was ook de tijd van het instellen van vut en prepensioen. Dat

gebeurt allemaal niet meer, en u weet dat wij dit eigenlijk heel graag zouden willen terugdraaien.

Ik heb met heel veel genoegen aan vele discussies deelgenomen. Ik heb de beste herinneringen aan bijna alle Kamerleden. Ik heb onder de Kamerleden altijd heel boeiende en bijzondere mensen ontdekt, op wie ik niet raak uitgekeken. Zowel u, mevrouw de voorzitter, als de minister-president hebben laten zien dat ik graag naar de diepte wilde afsteken en ik ben erg blij dat u hebt gezegd dat mijn verhalen een doorgaande lijn vertonen. Toen ik zelf de beschouwingen van vijftig jaar nalaas, kwam ik daar ook wel van onder de indruk. Mij heeft altijd één doorgaand motto voor ogen gestaan, dat niet van vandaag of gisteren is; het is zeker een kleine 3000 jaar oud. Het is van een varkensboer, die zo'n kleine 3000 jaar geleden profeet werd. Hij merkte allerlei rechteloze situaties en vele ongerechtigheden op in de maatschappij. Ik heb het over de profeet Amos. Hij roept de bestuurders, de politici, van die tijd op: laat het recht als water stromen en de gerechtigheid als een altijd vloeiende beek. Ik heb het altijd fantastisch gevonden dat een boer zijn boerenverstand gebruikte en dit als een weg aanwees voor recht en gerechtigheid. Dat motto stond mij voor ogen, het staat mij voor ogen en ik hoop dat het mij voor ogen blijft staan.

Vanuit die gezindheid heb ik met velen van u en met vroegere Kamerleden gediscussieerd, en ik deed dat altijd met plezier. Ik werd veel geïnterrupteerd. Soms snapte ik dat niet. Soms gebeurde het zelfs bij een ordevoorstel. Blijkbaar nodig ik tot interrupties uit, maar ik heb er ook zelf heel graag aan meegedaan. Nooit om op de persoon te spelen, maar om het probleem goed in de gaten te krijgen. Dat gaf soms ook geweldig veel spanningen. Als het ging om de individuele burger en de medische ethiek, kon het behoorlijk spannen. Dat had natuurlijk te maken met mijn mensbeeld en met dat van de ander, dat daarvan verschilt. Mijn diepste overtuiging is dat de mens een schepsel van God is en dat God de bestemming van de mens in de hand heeft. Daar tegenover staat het andere uiterste, namelijk dat de mens over zichzelf beschikt. Er zijn nog wat tussenposities, maar als je uitgaat van die twee uitersten, dan kan het niet anders dan spannen, zoals het ook spant als wij in deze Kamer met elkaar spreken over grondrechten, zoals het non-discriminatiebeginsel, vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting. Dat botst niet alleen in de maatschappij, maar ook wel eens in deze Kamer als wij er met elkaar over nadenken. Ik ben eigenlijk heel blij dat het niet altijd zo spannend is. Er zijn vele zaken in deze Kamer die wij gemeenschappelijk tot een oplossing brengen. Gelukkig worden heel veel wetsvoorstellen unaniem aangenomen. Ik denk dat dit goed is voor een vreedzame en leefbare samenleving.

Voorzitter. U zult het mij niet kwalijk nemen dat ik mij in het bijzonder even richt tot mijn geestverwanten, met wie ik eerst in de fractie van de RPF/GPV en later in die van de ChristenUnie heb mogen werken. Ik ben hen bijzonder dankbaar voor de collegialiteit. Het zijn fractievergaderingen waar

soms veel meer wordt gelachen dan echt gediscussieerd, want wij zijn het over heel veel zaken principieel en grondig met elkaar eens. Ik denk dat u zich dit ook wel een beetje kunt voorstellen. Ik wil daarbij ook de collega's van de SGP-fractie betrekken. De SGP heeft wel een andere partijpolitieke cultuur dan de ChristenUnie, maar als je de franje daarvan aftrekt, staan wij wel heel dicht bij elkaar. Dan kunnen wij gezamenlijk optreden. Daarmee bewijzen wij de Kamer een dienst. De plenaire vergaderingen duren minder lang omdat wij één spreker hebben, maar naar mijn oordeel komt onze overtuiging ook beter uit als die door één persoon wordt verwoord dan door twee. De geloofwaardigheid van onze overtuiging wordt er sterker door.

De laatste tijd wordt mij zowel binnen als buiten de Kamer gevraagd: hoe kan het nu dat jullie nog altijd samenwerken met die SGP'ers, want jullie zijn een regeringspartij en zij zijn een partij van de oppositie? Dan moet ik hun altijd uitleggen dat ik van dominee Abma en de heer Barendregt van de SGP-fractie, met wie ik hier in het begin samenwerkte, heb geleerd dat de SGP zich nooit thuis voelde bij de visie dat de SGP een oppositiepartij zou zijn. De SGP, zeiden zij, is een gouvernementele partij, in zekere zin dus een regeringspartij. Dat is even doordenken, maar ik denk dat de SGP'ers graag bereid zijn om dit toe te lichten.

De voorzitter en de minister-president -- ik heb er alle begrip voor dat hij vanwege andere verplichtingen niet langer aanwezig kan zijn -- hebben er beiden over gesproken dat ik de plaats van de Eerste Kamer in ons staatsrecht belangrijk vind. In verschillende interviews is mij de laatste tijd gevraagd of er een hoogtepunt was. Ik antwoordde dat ik daaraan niet kon beginnen, want er waren zo veel hoogtepunten. Diepteunten kon ik eigenlijk niet verzinnen. Toen zei ik dat er wel een teleurstelling was. Die kwam ook meer dan eens terug. Dat betreft de oproep van nogal wat politici om de Eerste Kamer op te heffen. Ik meen dat de Eerste Kamer in ons staatsrecht de laatste schans is voor de burger als wetgeving in de Tweede Kamer wordt aangenomen. Dat bewijst ook wel het feit dat bijna alle Europese landen tweekamersystemen hebben. Voor de uitvoering plaatsvindt wordt er nog eens op een afstand heel serieus naar gekeken door de Eerste Kamer. Dat vind ik iets waardevols. Verder is dit ook een barrière tegen al te grote uitspattingen van de Tweede Kamer.

Daarover ben ik af en toe teleurgesteld, zei ik, maar ik ben ook wel bemoedigd. Nadat wij uit volle overtuiging weer eens een wetvoorstel hadden verworpen, had een Tweede Kamerlid de moed om te zeggen: "opheffen die hap." Daarmee werden wij bedoeld. Sjors Fröhlich was zo vriendelijk dit Kamerlid uit te nodigen om in Stand.nl de stelling te komen toelichten. Je mag dan als burger en kiezer twintig minuten reageren. De conclusie van de heer Fröhlich, waarmee ik het overigens niet eens was, luidde: als ik dat allemaal zo hoor, kun je beter de Tweede Kamer opheffen dan de Eerste

Kamer. Ik zei al: daar ben ik het niet mee eens, maar het is wel bemoedigend dat blijkbaar de burgers, de kiezers, de Eerste Kamer wel zien zitten.

Ik heb de speciale wens voor de Eerste Kamer om in verband met die oproep, die altijd wel weer zal worden gehoord, gewoon rustig door te werken en kwalitatief goed werk te leveren, maar misschien ook iets goed te maken wat wij altijd hebben nagelaten. Het is een van mijn hobby's, mevrouw de voorzitter zal dit wel weten. In de Grondwet staat een artikel 70. Daarin wordt aan beide Kamers van de Staten-Generaal het recht toegekend van parlementair onderzoek of parlementaire enquête. Dat is in de Eerste Kamer nog nooit gebeurd. Het is maar goed dat dit niet al te vaak gebeurt, maar het zou wel eens moeten gebeuren. Ik wil u daarvoor ook een argument geven. Ik kan dit niet allemaal toelichten. Als u dit later wilt horen, vind ik dat best, dan wil ik er bij wijze van spreken nog wel eens een college over geven. Wanneer een parlementair onderzoek plaatsvindt over een onderwerp waarbij allerlei partijen betrokken zijn, maar de Tweede Kamer zelf ook onderdeel is van het probleem, meen ik dat principieel moet worden gezegd dat dit onderzoek of deze enquête dient te worden verricht door de Eerste Kamer. Sommigen zeggen dat dit praktisch onmogelijk is, maar staatsrechtelijk gezien, lijkt mij dit zeer juist.

Ik herinner aan twee parlementaire onderzoeken waarbij dit sterk bleek: Srebrenica, maar ook de uitvoering van de sociale verzekeringen. Ik geef een korte toelichting op het laatste onderwerp. Bij het onderzoek naar de sociale verzekeringen bleek dat én de verzekeraars én de verzekerden én de keuringsartsen én de werkgevers én de werknemers én het kabinet, verschillende kabinetten, én de Tweede Kamer allemaal schuldig waren aan een verkeerd ontwikkelde praktijk, namelijk dat mensen die gezond waren toch op de een of andere manier in de WAO terechtkwamen. Wanneer dit door de Eerste Kamer was onderzocht en op een bescheiden en kwalitatief goede wijze was verwoord, denk ik dat de herinnering aan dat feit bij iedereen nog leefde. Iedereen is schuldig, maar collectieve schuld vergeet je heel gauw. Dat is dus een wens, mevrouw de voorzitter. Als wij dat zouden doen, denk ik dat dit trouwens de roep om de Eerste Kamer op te heffen van bepaalde zijde zou versterken, maar dat er uiteindelijk minder voorstanders van zouden zijn.

Ik wil iets zeggen over mijn dankbaarheid. Ik dank het kabinet. De vicepremier zal dit willen doorgeven aan minister Hirsch Ballin en natuurlijk ook aan de minister-president, die ik dank voor de woorden die hij heeft gesproken. Ik vond ze mooi. Ik heb vanmiddag het idee dat het wel heel bijzonder is als je dit meemaakt, als je er zelf bij mag zitten, want hier worden nogal wat herdenkingsredes gehouden waar je niet bij kunt zijn. Dat je daarop mag anticiperen is toch wel heel bijzonder. Ik dank de gevolmachtigde ministers voor hun aanwezigheid. Ik dank de leden van de

Kamer. Ik heb over mijn eigen fractiegenoten en geestverwanten gesproken, maar ik heb aan velen van u dankbare herinneringen. Ik zie Hannie van Leeuwen daarboven zitten. Er bestaat grote verwantschap tussen Hannie van Leeuwen en onze politiek bij wat ons heeft gedreven in verband met recht en publieke gerechtigheid.

Ik wil ook bijzonder veel dank uitspreken aan het adres van het personeel, het Kamerpersoneel, het ambtelijk personeel. Zij vormen een constante factor in het bestaan van de Eerste Kamer gedurende de laatste 25 jaar. Ik ben er altijd van onder de indruk dat zij alles doen wat ik vraag. Dat is verder in geen enkele omgeving het geval. Ik wil natuurlijk ook graag alle gasten op de publieke tribune en in de zaal hiernaast bedanken voor hun aanwezigheid. Het is niet zo geschikt om in zo'n gezelschap ook je vrouw te bedanken. Ik kreeg vanmorgen nog een brief, waarin stond: ik heb verschillende portretten van je gelezen, maar je vrouw wordt vergeten. Maar reken erop dat mijn dankbaarheid en haar liefde en de belangeloze dienst die zij daarmee aan de publieke zaak heeft bewezen, bij mij hoog genoteerd staan.

Ik dank ook mijn Hemelse Vader. Dat is niet omdat ik aan een slot moet komen, maar dit is echt mijn diepe overtuiging. Ik dank God dat ik het leven heb gekregen, elke dag weer. Ik vind het een groot wonder dat ik in die prachtige schepping mag leven en dat Hij mij een tijd heeft gegeven om in de Senaat te werken, om met u allen mee te mogen werken aan de uitbouw en het onderhouden van het recht en het beoefenen en bevorderen van publieke gerechtigheid. Dat houdt je op de been en ik zou bijna zeggen, dat houdt je ook jong.

Mevrouw de voorzitter, u merkt, voor u staat een dankbaar mens. U allen hebt daaraan een bijdrage geleverd.

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Schuurman. Overigens waren wij uw lieve echtgenote niet vergeten, want haar had ik persoonlijk al een bloemenhulde gebracht. Ik nodig iedereen graag uit voor de receptie die zal plaatsvinden in de Noenzaal en sluit deze bijzondere vergadering.

**

Sluiting 17.13 uur.